

**Έρευνες μικτών μεθόδων
Η λογική του σχεδιασμού και οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους**

Γερασιμία Κοντογιαννάτου
Μεταπτυχιακή φοιτήτρια MaHer

Abstract

What initiates the investigative process is the concern of each researcher to find answers to the question that is up for discussion. In other words, the researcher is called on to organize the methodology that will help him examine the subject in the best and most reliable way possible. The methodology becomes part of the research procedure and consists of all the parameters (approximations, methods, techniques, material) that were used for the conduct of the research. However, what kind of methodology is considered as the most appropriate to meet the requirements of each researcher and for what reason? In this article an attempt is made to analyze the main reasons for which a researcher selects either qualitative or quantitative research methodology or even a combination of both. Finally, it is crucial to mention the sampling process. That is an integral part of research planning, since the selection of the sample affects the quality of the data as well as the research results. In the quantitative approach, the sampling aims to assemble a sample that represents the population it came from. That is not the case with the qualitative approach. Through numerous strategies the latter aims to detect cases that have the potential to produce the best possible information as well as in-depth study.

Keywords

Qualitative methodology, quantitative methodology, mixed methods, sampling, epistemology.

Περίληψη¹

Την έναρξη της ερευνητικής διαδικασίας σηματοδοτεί ο προβληματισμός του εκάστοτε ερευνητή, προκειμένου να απαντήσει στο ερευνητικό ερώτημα που τίθεται. Ο ερευνητής καλείται, δηλαδή, να σχεδιάσει τη μεθοδολογία εκείνη που θα τον βοηθήσει να εξετάσει το θέμα του όσο το δυνατόν με το καλύτερο και αξιόπιστο τρόπο. Η μεθοδολογία έρευνας αποτελεί μέρος της ερευνητικής διαδικασίας και αναφέρεται σε όλες εκείνες τις παραμέτρους (προσεγγίσεις, μέθοδοι, τεχνικές, υλικά) που

---

¹ Η εργασία αυτή έγινε υπό την επίβλεψη του καθηγητή Μιχάλη Χριστοδούλου.

χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της έρευνας. Ποια μεθοδολογία, όμως, κρίνεται κατάλληλη να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του εκάστοτε ερευνητή και γιατί; Στο άρθρο αυτό αναλύονται οι κύριοι λόγοι για τους οποίους ένας ερευνητής επιλέγει την ποιοτική μεθοδολογία, την ποσοτική μεθοδολογία ή ακόμα και συνδυασμό αυτών των δύο. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί η διαδικασία της δειγματοληψίας. Η τελευταία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ερευνητικού σχεδιασμού, καθώς η επιλογή του δείγματος επηρεάζει τόσο την ποιότητα των δεδομένων όσο και τα συμπεράσματα της έρευνας. Στην ποσοτική προσέγγιση η δειγματοληψία αποσκοπεί στην συγκρότηση ενός δείγματος το οποίο θα είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού από τον οποίο προήλθε. Δεν φαίνεται να ισχύει, όμως κάτι τέτοιο και για την ποιοτική προσέγγιση. Η τελευταία, μέσα από πολυάριθμες στρατηγικές, έχει ως σκοπό τον εντοπισμό περιπτώσεων που έχουν τη δυνατότητα να αποφέρουν τη μέγιστη δυνατή πληροφόρηση και την εις βάθος μελέτη.

Λέξεις-κλειδιά

Ποιοτική μεθοδολογία, ποσοτική μεθοδολογία, μικτές μέθοδοι, δειγματοληψία, επιστημολογία.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να ανταποκριθεί σε έναν διττό στόχο: αφενός να ανασυγκροτήσει βιβλιογραφικά την επίκαιρη επιστημονική συζήτηση γύρω από τα ζητήματα της ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης και, αφετέρου να παρουσιάσει τη λογική που «κρύβεται» πίσω από τις έρευνες μικτών μεθόδων.

Κύριος σκοπός της πρώτης ενότητας είναι να εισαγάγει ορισμένες σημαντικές θεμελιώδεις έννοιες της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας. Θα προσπαθήσουμε, δηλαδή, να αναλύσουμε τη διαφορετική προέλευση τους και παρά, τις διαφορετικές παραδοχές που υπάρχουν για αυτές, και να αναδείξουμε πόσο πολύτιμη είναι η συμβολή τους στην κοινωνική έρευνα.

Στη δεύτερη ενότητα, θα εξετάσουμε τη λογική οικοδόμησης σχεδιασμού μικτών μεθόδων. Αυτό σημαίνει, πως θα περιγράψουμε τον ερευνητικό σχεδιασμό ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας αντίστοιχα, με σκοπό να κατανοήσουμε βαθύτερα τους λόγους που χρησιμοποιούμε, τότε την μία και τότε την άλλη μέθοδο.

Στην τρίτη ενότητα, θα παρουσιαστούν οι έξι πιο συνηθισμένες σχεδιαστικές μικτές επιλογές. Οι μικτές προσεγγίσεις συνδυάζουν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους κατά το μεθοδολογικό τους σχεδιασμό για να αξιοποιούν καλύτερα τα πλεονεκτήματα της κάθε μεθόδου και για να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τις αδυναμίες της κάθε μιας.

Τέλος, η τέταρτη ενότητα εστιάζει στη δειγματοληψία. Κάνουμε κρίσεις για ανθρώπους, τόπους και πράγματα στη βάση αποσπασματικών ενδείξεων. Δειγματοληπτικές θεωρήσεις διαποτίζουν όλες τις πτυχές της έρευνας και αναφέρονται

με διάφορες μορφές ανεξάρτητα από την ερευνητική στρατηγική και διερευνητική τεχνική που χρησιμοποιούμε.

1. Ζητήματα φιλοσοφικής θεμελίωσης της ποσοτικής και ποιοτικής μεθόδου

1.1 Θεμελίωση ποιοτικής μεθοδολογίας

Παρά την ποικιλομορφία της και τις ενίοτε αντικρουόμενες παραδοχές σχετικά με τις εγγενείς ιδιότητες της, αρκετοί συγγραφείς έχουν επιχειρήσει να συλλάβουν την ουσία της ποιοτικής έρευνας, προσφέροντας διάφορους ορισμούς με βάση τα χαρακτηριστικά της. Ο πιο αντιπροσωπευτικός ορισμός είναι αυτός, των Denzin και Lincoln 2000, σύμφωνα με τους οποίους *«Η ποιοτική έρευνα είναι μία δραστηριότητα που τοποθετεί τον παρατηρητή μέσα στον κόσμο. Αυτός ο κόσμος, αποτελείται από ένα σύνολο ερμηνειών και υλικών πρακτικών που τον κάνει ορατό. Αυτές οι πρακτικές μετατρέπουν τον κόσμο σε παραστάσεις, που συμπεριλαμβάνουν σημειώσεις, συνεντεύξεις, φωτογραφίες, ηχογραφήσεις και υπομνήματα. Σε αυτό το επίπεδο, η ποιοτική έρευνα αναλαμβάνει να κάνει μία ερμηνευτική, νατουραλιστική προσέγγιση του κόσμου αυτού. Αυτό σημαίνει πως οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους κόσμο και προσπαθούν να τα ερμηνεύσουν από τη σκοπιά των ίδιων των ανθρώπων»* (Denzin & Lincoln, 2000: 3, Ritchie & Lewis, 2003).

Παρά την διεπιστημονική της προσέγγιση (ή εξαιτίας κι αυτής), η ποιοτική έρευνα δεν είναι ένα ενοποιημένο πεδίο θεωρίας και πρακτικής. Αντίθετα, μάλιστα, μια πληθώρα απόψεων, ενίοτε διαμετρικά αντίθετων μεταξύ τους, υπάρχουν επί του θέματος. Οι μελετητές συχνά δημοσιεύουν για το τι είναι ποιοτική έρευνα, πώς και γιατί θα πρέπει να διεξάγεται, πώς θα πρέπει να αναλύεται και με ποια μορφή θα πρέπει να παρουσιάζεται. Στην πραγματικότητα, οι πιο βασικές και θερμές διαφωνίες σχετίζονται με επιστημολογικές ή οντολογικές παραδοχές.

Βασικά οντολογικά ερωτήματα αφορούν στα εξής: υπάρχει ή όχι κοινωνική πραγματικότητα, ανεξάρτητα από τις ανθρώπινες αντιλήψεις και ερμηνείες; Υπάρχει μια κοινή πραγματικότητα ή πολλαπλές πραγματικότητες σε συγκεκριμένο πλαίσιο; Κι έστω ότι η κοινωνική συμπεριφορά διέπεται από «νόμους», μπορούν αυτοί να θεωρηθούν αμετάβλητοι ή γενικοί;

Στα ερωτήματα αυτά, η απάντηση κρύβεται σε τρεις διαφορετικές θέσεις: στο ρεαλισμό, στον υλισμό και στον ιδεαλισμό. Ο ρεαλισμός ισχυρίζεται ότι υπάρχει μια εξωτερική πραγματικότητα ανεξαρτήτως των ανθρώπινων πεποιθήσεων. Με άλλα λόγια υπάρχει μια αισθητή διάκριση μεταξύ του υπαρκτού κόσμου και του κόσμου που αντιλαμβανόμαστε. Ο υλισμός, από την άλλη, υποστηρίζει πώς το κύριο συστατικό του σύμπαντος είναι η ύλη, και πώς όλα τα φαινόμενα που παρατηρούνται μπορούν να εξηγηθούν ως υλικές αλληλεπιδράσεις. Σύμφωνα με τον υλισμό, η «ανθρώπινη ύπαρξη καθορίζει τη συνείδηση και όχι η συνείδηση την ανθρώπινη ύπαρξη» κάτι το οποίο, έρχεται σε αντίθεση με τον Ιδεαλισμό. Οι Ιδεαλιστές φιλόσοφοι υποστήριζαν ότι μόνο η συνείδησή μας έχει πραγματική υπόσταση και ότι ο υλικός κόσμος είναι προϊόν των αισθήσεων, των παραστάσεων μας και των αντιλήψεών μας (Ritchie & Lewis, 2003: 11).

Η Επιστημολογία, από την άλλη μεριά, ασχολείται με την κατανόηση του κοινωνικού κόσμου και εστιάζει σε ερωτήματα όπως: πώς μπορούμε να γνωρίζουμε για την πραγματικότητα και ποια είναι η βάση της γνώσης μας; Σε αυτά τα ερωτήματα καλείται να απαντήσει ο θετικισμός και η ερμηνευτική προσέγγιση.

Ανάπτυξη του εμπειρισμού/θετικισμού

Θα ξεκινήσουμε με τον Rene Descartes, ο οποίος το 1637 έγραψε το “Discourse on Methodology” (ο Λόγος περί της Μεθόδου). Στο βιβλίο του εστιάζει την προσοχή του στην αναζήτηση της αλήθειας μέσω των αντικειμενικών και αποδεικτικών στοιχείων. Η κεντρική ιδέα του βιβλίου ήταν πως οι ερευνητές θα πρέπει να είναι απομακρυσμένοι από οποιαδήποτε ερέθισμα που θα μπορεί να επηρεάσει την αναλυτική τους ικανότητα. Μόνο όσα αντιλαμβάνεται ο νους μπορεί να θεωρηθούν επιβεβαιωμένη γνώση και ως εκ τούτου επιστήμη. Στον αντίποδα, βρίσκονται συγγραφείς του 17^{ου} αιώνα όπως ο Isaac Newton και ο Francis Bacon, οι οποίοι ισχυρίστηκαν πως η γνώση για τον κόσμο προέρχεται μέσω της άμεσης παρατήρησης και όχι μέσω αφηρημένων προτάσεων. Ακόμα, και ο David Hume (1711-1776), που σχετίζεται με τη θεμελίωση της εμπειρικής έρευνας, υποστήριξε πως η γνώση για τον κόσμο προέρχεται μέσω της εμπειρίας και των αισθήσεων. Στοιχεία που βασίζονται στην άμεση παρατήρηση και συλλέγονται με αντικειμενικό και αμερόληπτο τρόπο αποτελούν βασικά δόγματα του εμπειρισμού (Snape & Spencer, 2003).

Στα ίδια χνάρια ακολουθεί και ο Auguste Comte (1798-1857), ο οποίος ισχυρίζεται πως η κοινωνία θα πρέπει να εξετάζεται με αναλλοίωτους νόμους όπως και ο φυσικός κόσμος. Αυτή την αρχή προασπίζει ο θετικισμός του 20^{ου} αιώνα και ερμηνεύεται με διαφορετικούς τρόπους από διάφορους κοινωνικούς ερευνητές, πιστεύω και πρακτικές. Σύμφωνα με τον Bryan (1988):

1. Οι μέθοδοι των φυσικών επιστημών είναι κατάλληλοι για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων.
2. Μόνο τα φαινόμενα που παρατηρούνται μπορούν να θεωρηθούν γνώση.
3. Η γνώση αναπτύσσεται επαγωγικά μέσω των συσσωρευμένων γεγονότων που επαληθεύονται.
4. Οι υποθέσεις που προέρχονται αφαιρετικά από επιστημονικές θεωρίες θα πρέπει να ελέγχονται εμπειρικά (επιστημονική μέθοδος).
5. Οι παρατηρήσεις είναι ο τελικός κριτής σε θεωρητικές διαφορές.
6. Τα γεγονότα και οι τιμές είναι διαφορετικές, καθιστώντας, έτσι δυνατή την αντικειμενική διεξαγωγή της έρευνας.

Ανάπτυξη της ερμηνευτικής προσέγγισης

Στον αντίποδα, βρίσκεται η ερμηνευτική προσέγγιση που εστιάζει στην κατανόηση του πώς οι άνθρωποι κατασκευάζουν τον κοινωνικό τους κόσμο, ορίζουν τις καταστάσεις και δρουν βάσει αυτών των ορισμών. Πρόδρομος ο Wilhelm Dilthey ο οποίος, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1860-70, υπογράμμισε την «κατανόηση» ως βάση της προσέγγισης της βιωμένης εμπειρίας των ανθρώπων σε συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Ακόμα, επισήμανε πως η αυτοδιάθεση και η ανθρώπινη δημιουργικότητα παίζουν σημαντικό ρόλο στην καθοδήγηση των ενεργειών μας. Ως εκ τούτου η κοινωνική έρευνα θα πρέπει να ψάξει σε βάθος τις «βιωμένες εμπειρίες», να βρει τις συνδέσεις μεταξύ κοινωνικών, ιστορικών και πολιτιστικών πτυχών της ζωής των ανθρώπων και να εξετάσει το πλαίσιο στο οποίο οι συγκεκριμένες δράσεις λαμβάνουν χώρα.

Ο Max Weber (1864-1920) επηρεασμένος από τις ιδέες του Dilthey, υιοθέτησε την έννοια της «κατανόησης». Ωστόσο, αντί να διακατέχεται από αυστηρή ερμηνευτική στάση, προσπάθησε να γεφυρώσει την ερμηνευτική με τη θετικιστική προσέγγιση. Πίστευε, δηλαδή, πως η ανάλυση των υλικών συνθηκών (θετικιστική προσέγγιση), ήταν μεν σημαντική αλλά δεν ήταν επαρκής για την πλήρη κατανόηση της ζωής των ανθρώπων. Οι ερευνητές θα πρέπει να ανιχνεύσουν τους εσωτερικούς λόγους και τα κίνητρα, που ωθούν το άτομο να δράσει με το συγκεκριμένο τρόπο. Υποστήριξε, τέλος, πως υπάρχει μια βασική διαφορά ως προς την κατανόηση των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών. Οι φυσικές επιστήμες διέπονται από νόμους, δηλαδή κανονικότητες, ενώ οι κοινωνικές επιστήμες έχουν ως στόχο την εις βάθος κατανόηση «βιωμένων εμπειριών» (Snape & Spencer, 2003).

1.2 Θεμελίωση ποσοτικής μεθοδολογίας

Σκοπός της ποσοτικής έρευνας είναι να ανακαλύψει τις αιτίες της αλλαγής των κοινωνικών φαινομένων μέσω αντικειμενικής μέτρησης και αριθμητικής ανάλυσης (Creswell, 1994). Χρησιμοποιείται στις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες, όπως στο πεδίο της φυσικής, της βιολογίας, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της γεωλογίας (Sukamolson, 2007).

Για να μπορέσουμε όμως να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της ποσοτικής έρευνας θα πρέπει να δούμε τις ερωτήσεις στις οποίες απαντάει καλύτερα η ποσοτική από την ποιοτική. Υπάρχουν έξι τύποι ερευνητικών ερωτήσεων και είναι οι εξής (Sukamolson, 2007):

1. Αρχικά, όταν θέλουμε «ποσοτικές» απαντήσεις, αριθμητικά νούμερα. Για παράδειγμα: «αν οι μαθητές είχαν την επιλογή, πόσοι από αυτούς θα διάλεγαν το μάθημα «Βιωματικά Αγγλικά»; Εν αντιθέσει με την ποιοτική έρευνα που δεν χρησιμοποιεί αριθμητικά δεδομένα και αδυνατεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό.

2. Η αριθμητική αλλαγή μπορεί να μελετηθεί με ακρίβεια με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων. Για παράδειγμα, «ο αριθμός των μαθητών στο σχολείο μας αυξήθηκε ή μειώθηκε;».
3. Η ποσοτική έρευνα είναι χρήσιμη για την ομαδοποίηση του πληθυσμού. Έχει, δηλαδή την ικανότητα, να χωρίζει σε ισόποσες ομάδες (τμήματα) τον πληθυσμό και να ελέγχει το μέγεθος του. Αυτή η διαδικασία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επαλήθευση σε συμπεράσματα ποιοτικής έρευνας.
4. Μπορεί να ποσοτικοποιεί απόψεις, στάσεις και συμπεριφορές και να μαθαίνει πως αισθάνεται το σύνολο του πληθυσμού για ένα συγκεκριμένο θέμα. Για παράδειγμα να μετρήσουμε τη στάση των καταναλωτών για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο πριν και μετά τη διαφημιστική εκστρατεία.
5. Η ποσοτική έρευνα μπορεί να εξηγήσει κάποια φαινόμενα προβλέποντας τους παράγοντες ή τις μεταβλητές που επηρεάζουν το φαινόμενο αυτό. Για παράδειγμα: «ποιοί παράγοντες σχετίζονται με τους μεταβαλλόμενους στόχους των Αγγλικών στους μαθητές με την πάροδο του χρόνου;».
6. Είναι ικανή να επαληθεύει υποθέσεις. Προσοχή! Όχι, να αναπτύξει μια θεωρία ή υπόθεση, αλλά να επαληθεύσει την ήδη υπάρχουσα θεωρία ή υπόθεση που μπορεί να προέρχεται είτε από μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είτε να έχει αναπτυχθεί με τη χρήση ποιοτικής έρευνας, Για παράδειγμα, μπορεί να θέλουμε να εξετάσουμε αν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των στόχων των φοιτητών με την αυτοεκτίμησή τους και το κοινωνικό τους υπόβαθρο.

Οι ερωτήσεις από ένα ως τέσσερα εντάσσονται στην περιγραφική έρευνα γιατί στόχος τους είναι απλώς να περιγράψουν μια κατάσταση (περιγραφικές στατιστικές), ενώ οι ερωτήσεις πέντε και έξι εντάσσονται στην επαγωγική έρευνα (επαγωγική στατιστική) επειδή προσπαθούν να εξηγήσουν κάτι, και όχι απλώς να το περιγράψουν. Έτσι, απώτερος στόχος της ποσοτικής έρευνας είναι η γενίκευση (γενικές αρχές) της «αλήθειας» που βρέθηκε στα δείγματα του πληθυσμού. Αυτή καταλήγει σε γενικεύσεις και σε εμπειρικά θεμελιωμένες θεωρίες, μέσω ερευνητικών υποθέσεων. Αντίθετα, στόχος της ποιοτικής έρευνας είναι να κατανοήσει σε βάθος κάποιο φαινόμενο (Sukamolson, 2007).

2. Λογική οικοδόμησης σχεδιασμού μικτών μεθόδων

2.1 Πότε κάνουμε ποιοτική έρευνα

Η επαγωγική και ευέλικτη φύση των ποιοτικών μεθόδων για τη συλλογή δεδομένων προσφέρει μοναδικά πλεονεκτήματα σε σχέση με την ποσοτική έρευνα. Ίσως το μεγαλύτερο πλεονέκτημά της είναι η δυνατότητα να μπορεί να διερευνά τις απαντήσεις ή παρατηρήσεις και να αποκτά πιο λεπτομερείς περιγραφές και εξηγήσεις από τις εμπειρίες, συμπεριφορές και πεποιθήσεις.

Αν για παράδειγμα, θα θέλαμε να αξιολογήσουμε ένα βιβλίο με βάση τις απόψεις των αναγνωστών, ίσως τους δίνουμε ένα ερωτηματολόγιο ανοιχτού τύπου. Αρχικά, οι αναγνώστες θα μπορούσαν να ερωτηθούν: «ποια είναι η συνολική σας εντύπωση από το βιβλίο που κρατάτε;». Λιγότερο φλύαροι αναγνώστες θα μπορούσαν να προσφέρουν μία με δύο λέξεις ως απάντηση, όπως «είναι ενδιαφέρον» ή «είναι βαρετό». Στην ποιοτική έρευνα, λοιπόν, έχουμε την δυνατότητα να επεκτείνουμε την ερώτηση και να εμβαθύνουμε. Για παράδειγμα, «γιατί νομίζετε ότι είναι έτσι;», «τι συγκεκριμένα δε σας άρεσε;» και άλλες τέτοιες ερωτήσεις. Θα υποστήριζε κανείς πως με αυτό τον τρόπο ανακρίνουμε τους αναγνώστες. Η αλήθεια είναι ότι σκοπός της ποιοτικής μεθόδου είναι ο ερευνητής να συμβάλλει στην δημιουργία μιας αφήγησης, η οποία είναι πλούσια, έχει βάθος και ενημερώνει για τον γενικό στόχο της μελέτης (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 21).

Ένα άλλο πλεονέκτημα των ερωτήσεων ανοιχτού τύπου είναι πως ο ερευνητής μπορεί να πάρει πληροφορίες που δεν αναμένονται. Πόσες φορές σε ένα ερωτηματολόγιο ανοιχτού τύπου, δύναται η απάντηση του κοινού να μην περιέχεται στις επιλογές αλλά να «πέφτει» στην κατηγορία «Άλλο»; Αυτό συμβαίνει γιατί οι ερευνητές μπορούν να παρέχουν μόνο σταθερές απαντήσεις με βάση τη δική τους προοπτική και εμπειρία σε ένα συγκεκριμένο θέμα (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 21).

Οι ποιοτικές μέθοδοι εφαρμόζονται σε ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις που έχουν ως βασικό στόχο τη διερεύνηση ποιοτήτων και πιο συγκεκριμένα κοινωνικών ποιοτήτων. Με άλλα λόγια έχουν στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες. Ένας ποιοτικός ερευνητής για να μπορεί να εξηγήσει μία συσχέτιση θα πρέπει να συλλέξει ποιοτικά δεδομένα.

Μπορούμε να γνωρίζουμε από διάφορες μετρήσεις, για παράδειγμα, ότι η συγκεκριμένη παρέμβαση ή το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι αποτελεσματικό, αλλά χωρίς ποιοτικά στοιχεία δε θα γνωρίζαμε ποιο συγκεκριμένο κομμάτι της παρέμβασης δεν ήταν αποτελεσματικό και γιατί (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 21).

Η διαδικασία συλλογής ποιοτικών μεθόδων παρέχει ένα πρόσθετο πλεονέκτημα όταν πρόκειται να αντιμετωπίσει την εγκυρότητα. Για παράδειγμα, ο ερευνητής δεν βασίζεται σε ένα αυστηρά προκαθορισμένο σύνολο ερωτήσεων, όπως συμβαίνει στην ποσοτική, αλλά παρουσιάζει μεγαλύτερη ευελιξία στην σειρά των ερωτήσεων, με σκοπό την άμεση κατανόησή τους από τον ερωτώμενο. Σε μια άλλη περίπτωση, ο ερευνητής μπορεί να βασίζεται στην ανάπτυξη θεματικών περιοχών μέσω της αλληλεπίδρασης του με τον ερωτώμενο. Και στις δύο περιπτώσεις, η κατεύθυνση της υπόθεσης δεν είναι προκαθορισμένη, αλλά προκύπτει μέσα από την ερευνητική διαδικασία. Γενικότερα, η υπόθεση στην ποιοτική έρευνα είναι επαγωγική και ο ερευνητής αποτελεί 'πρωταρχικό εργαλείο', τόσο στη συλλογή των δεδομένων όσο και στην ανάλυσή τους. Αλληλεπιδρά με το περιβάλλον της έρευνας και η ευαισθησία και οι αντιλήψεις του επηρεάζουν άμεσα την έρευνα (Thomas & Nelson, 1996).

Η εγκυρότητα των ποιοτικών μεθόδων βασίζεται στη φύση των δεδομένων που παράγονται. Σε αυτό το σημείο είναι που δίνεται ιδιαίτερο βάρος. Ο ερευνητής θα πρέπει να πείσει ότι η περιγραφή που κάνει είναι όσο το δυνατόν πληρέστερη και ακριβέστερη. Η αξιολόγηση της έρευνας μπορεί να είναι βάσιμη στο βαθμό που ο ερευνητής μπορεί να πείσει ότι περιγράφει τα φαινόμενα με ακρίβεια τόσο από την δική του πλευρά, όσο κι από την πλευρά των συμμετεχόντων. Οι ερωτήσεις που τίθενται στον ερωτώμενο δε θα πρέπει να έχουν συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, και να βρίσκονται στην καθομιλούμενη γλώσσα. Αυτό είναι λειτουργικό, όταν ο στόχος της ερευνητικής μελέτης είναι να αναπτύξει ένα επικοινωνιακό πλαίσιο μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου.

Σύμφωνα, λοιπόν, με όλα τα παραπάνω η ποιοτική έρευνα είναι κατάλληλη όταν ικανοποιεί κάποιους βασικούς στόχους: να μπορεί να εντοπίζει τις ήδη κερτημένες γνώσεις και να τις διευρύνει σε βάθος και να περιγράφει και εξηγεί τα δεδομένα που συλλέγονται (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 22).

Εντοπισμός και Εξερεύνηση

Ο εντοπισμός των στοιχείων σε έναν εννοιολογικό τομέα είναι ίσως από τα πιο βασικά μέρη και αποτελεί την πρώτη φάση για τον καθορισμό της εγκυρότητας της έρευνας. Στο μάρκετινγκ, για παράδειγμα, μπορεί να θέλει κάποιος ερευνητής να εντοπίσει όλα τα χαρακτηριστικά, εκείνα που οι καταναλωτές θεωρούν θετικά, σε σχέση με τους καταναλωτές που τα θεωρούν αρνητικά.

Με την διαδικασία του εντοπισμού των στοιχείων σχετίζεται και η εξερεύνηση. Δεν περιορίζεται, δηλαδή, μόνο στον εντοπισμό των ήδη υπαρχόντων γνώσεων, αλλά εμβαθύνει. Για παράδειγμα, η ομάδα μάρκετινγκ, που προαναφέρθηκε, μπορεί να θέλει να εξερευνήσει τους λόγους για τους οποίους τα συγκριμένα χαρακτηριστικά είναι επιθυμητά, και όχι κάποια άλλα. Βασικό χαρακτηριστικό της εξερεύνησης είναι η ευελιξία της, η οποία αποτελεί και κοινό στόχο στην ποιοτική έρευνα. Η τελευταία αναπτύσσεται επαγωγικά για επιτυχείς διερευνητικούς στόχους.

Περιγραφή

Μπορεί οι εννοιολογικές λίστες και η διαδικασία εξερεύνησης να είναι χρήσιμες, δεν είναι, όμως, αρκετές για να ενισχυθεί η εγκυρότητα της έρευνας. Οι ερευνητές, συχνά, έχουν την ανάγκη να περιγράψουν τα στοιχεία, εκείνα που περικλείουν ένα συγκεκριμένο θέμα, σε βάθος. Αυτό σημαίνει, πως δίνεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να περιγράψουν λεπτομερώς (το ποιος, τι, που, γιατί και το πως) τα στοιχεία αυτά, ακόμα και να συζητήσουν πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης. Σκοπός της περιγραφής, είναι να προσπαθήσει να συλλάβει διάφορες πτυχές του θέματος – ψυχολογική, κοινωνική, πολιτικοοικονομική, οικογενειακή- προκειμένου να έχει μια συνολική εικόνα για το υπό μελέτη θέμα (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 23).

Εξήγηση

Οι κοινωνικοί και συμπεριφοριστικοί ερευνητές, συχνά, επιδιώκουν να εξηγήσουν τη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων διεργασιών – γιατί ή πως τα άτομα κάνουν (ή δεν κάνουν) ορισμένα πράγματα. Η επαγωγική και ευέλικτη φύση της ποιοτικής συλλογής δεδομένων προσφέρει αυτή, ακριβώς, την ‘ικανότητα’: την σε βάθος εσωτερική ανάλυση, όπως τα κίνητρα, τις αξίες και τις αιτίες της συμπεριφοράς. Μπορούν, δηλαδή

οι ερευνητές να τεκμηριώσουν πιο άμεσα γιατί τα άτομα συμπεριφέρονται με ανάλογο τρόπο, καθώς οι συμμετέχοντες είναι εκείνοι που μπορούν να δώσουν σαφείς απαντήσεις. Ένα απλό παράδειγμα, είναι ο λόγος που οι άνθρωποι επιλέγουν το διαφορετικό συνδυασμό μπαλών παγωτού. Οι απαντήσεις ποικίλουν. Κάποιοι παραπέμπουν σε μια γεύση που θυμίζει τα παιδικά τους χρόνια, ενώ άλλοι, όπως τα μικρά παιδιά, επιλέγουν τις μπάλες με βάση το αγαπημένο τους χρώμα (Guest, Namey & Mitchell, 2013: 21).

2.2 Πότε κάνουμε ποσοτική έρευνα

Το ερευνητικό πρόβλημα μιας ποσοτικά προσανατολισμένης έρευνας καθορίζεται από τις επιστημολογικές παραδοχές που το πλαισιώνουν. Το ερευνητικό πρόβλημα παίρνει συνήθως τη μορφή συνοπτικής ερώτησης και εξετάζει δύο ή περισσότερες μεταβλητές μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η αρχή της κατάθλιψης στους ηλικιωμένους άντρες σχετίζεται με την ανάπτυξη των φυσικών περιορισμών (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 34);

Όταν διατυπώνουμε ένα ερευνητικό πρόβλημα είναι εξαιρετικά σημαντικό οι μεταβλητές να προσδιορίζονται με σαφήνεια προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση. Ένας αποτελεσματικός τρόπος, αποφυγής λανθασμένης διατύπωσης είναι η χρήση λειτουργικών ορισμών, όπου οι ερευνητές μπορούν με σαφήνεια να προσδιορίζουν το υπό μελέτη αντικείμενο. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν λειτουργικούς ορισμούς για να προσδιορίσουν σημαντικές έννοιες και βασικούς όρους για το υπό μελέτη αντικείμενο. Το όφελος από τη χρήση των λειτουργικών ορισμών είναι ότι βοηθά να διασφαλιστεί ότι όλοι μιλούν για το ίδιο φαινόμενο (Kazdin, 1992; Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 34).

Έτσι, λοιπόν, σύμφωνα με τον Kerlinger, το 1973, ένα καλό ερευνητικό πρόβλημα πρέπει να πληροί τρία κριτήρια: αρχικά, θα πρέπει να περιγράφει τη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων μεταβλητών. Στη συνέχεια, να μπορεί να παίρνει τη μορφή ερώτησης και τέλος, να μπορεί να ελέγχεται εμπειρικά (δηλαδή, με δεδομένα που προέρχονται από την άμεση παρατήρηση και τον πειραματισμό) (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 34).

Το δεύτερο βήμα στο σχεδιασμό μιας ερευνητικής μελέτης είναι η *δημιουργία και η διατύπωση των υποθέσεων που πρόκειται να εξεταστούν*. Αρχικά, είναι σημαντικό να αποσαφηνίσουμε τον όρο «υπόθεση». Μια υπόθεση περιγράφεται συχνά ως μια προσπάθεια από τον ερευνητή να εξηγήσει το φαινόμενο που τον ενδιαφέρει. Οι υποθέσεις μπορούν να πάρουν διάφορες μορφές, ανάλογα με το ερώτημα που τίθεται και το είδος της μελέτης που διεξάγεται. Θα μπορούσε κανείς να πει πως οι υποθέσεις δεν είναι παρά προβλέψεις των ερευνητών σχετικά με τις μεταβλητές που βρίσκονται υπό μελέτη. Οι προβλέψεις με τη σειρά τους, δοκιμάζονται εμπειρικά από τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων, και στη συνέχεια ενσωματώνονται σε υποθέσεις, οι οποίες ελέγχονται αν είναι αληθής ή ψευδής (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 38).

Σύμφωνα με τον Karl Popper (1963: 9) οι υποθέσεις πρέπει να είναι διαψεύσιμες. Αν μια υπόθεση δεν είναι διαψεύσιμη, τότε η επιστήμη δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο της υπόθεσης. Για παράδειγμα, οι υποθέσεις που βασίζονται σε θρησκευτικές πεποιθήσεις δεν είναι διαψεύσιμες. Και επειδή, ποτέ δε θα μπορέσουμε να αποδείξουμε την πίστη μας, οι υποθέσεις είναι λάθος και άρα δεν υπάρχει λόγος να διεξάγουμε έρευνα για να τις ελέγχουμε. Ένας άλλος τρόπος για να πούμε το ίδιο πράγμα, είναι πως ο ερευνητής πρέπει να απορρίψει την προτεινόμενη εξήγηση (υπόθεση) που δίνεται για το υπό μελέτη φαινόμενο.

Έτσι λοιπόν, διακρίνουμε δύο μεγάλες κατηγορίες υποθέσεων:

- τη μηδενική (null hypothesis) και την εναλλακτική ή πειραματική υπόθεση (alternate hypothesis).
- Υποθέσεις με κατεύθυνση και υποθέσεις χωρίς κατεύθυνση.

Σε κάθε έρευνα υπάρχουν δύο ομάδες συμμετεχόντων, η πειραματική ομάδα και η ομάδα ελέγχου. Η μηδενική υπόθεση υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ των ομάδων που μελετώνται (Kazdin, 1992, Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 38). Αν, ωστόσο η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη δεν περιλαμβάνει ομάδες συμμετεχόντων αλλά περιορίζεται μόνο στην εξέταση επιλεγμένων μεταβλητών, η μηδενική υπόθεση προβλέπει πως δεν θα υπάρχει καμία σχέση μεταξύ των τελευταίων. Αντιθέτως, η εναλλακτική/πειραματική υπόθεση προβλέπει πως πάντα θα υπάρχει μια διαφορά μεταξύ των ομάδων ή κάποια σχέση μεταξύ των μεταβλητών που μελετώνται.

Ας δούμε ένα παράδειγμα για να γίνει κατανοητή η διάκριση μεταξύ μηδενικής και εναλλακτικής/πειραματικής υπόθεσης. Σε μια ερευνητική μελέτη που διερεύνησε τις επιδράσεις ενός πρόσφατα αναπτυγμένου φαρμάκου στα επίπεδα πίεσης του αίματος, η μηδενική υπόθεση θα προέβλεπε πως δεν υπάρχει καμία διαφορά στα επίπεδα πίεσης τους αίματος μεταξύ της πειραματικής ομάδας (η ομάδα που το λαμβάνει) και της ομάδας ελέγχου (η ομάδα που δεν το λαμβάνει το φάρμακο). Αντιθέτως, η εναλλακτική/πειραματική υπόθεση προβλέπει πως θα υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων. Προβλέπει, δηλαδή, πως η πειραματική ομάδα θα έχει μεγαλύτερη μείωση των επιπέδων της αρτηριακής πίεσης από την ομάδα ελέγχου (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 38).

Στην περίπτωση υποθέσεων με κατεύθυνση και υποθέσεων χωρίς κατεύθυνση, ένας αξιόπιστος τρόπος για να κατανοηθεί η διαφορά μεταξύ τους είναι να εξετάσουμε το πως διατυπώνονται τα ερωτήματα. Εάν η υπόθεση απλά προβλέπει ότι θα υπάρχει μια διαφορά μεταξύ των ομάδων και διευκρινίζει πως οι δύο ομάδες θα διαφέρουν, τότε είναι μία υπόθεση με κατεύθυνση. Αν, απλά, προβλέπει τη διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων χωρίς, όμως, να διευκρινίζει πως γίνεται αυτή η διαφορά τότε είναι μία υπόθεση χωρίς κατεύθυνση. Αν ωστόσο, η υπόθεση χρησιμοποιεί συγκρίσιμους όρους, όπως «μεγαλύτερη», «λιγότερο», «καλύτερη» ή «χειρότερη», τότε είναι μια υπόθεση με κατεύθυνση (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 41).

Το επόμενο βήμα για το σχεδιασμό της ερευνητικής μελέτης είναι, ο προσδιορισμός των μεταβλητών. Τι είναι μεταβλητή; Ο όρος μεταβλητή αναφέρεται σε κάθε χαρακτηριστικό που μπορεί να μεταβάλλεται και να παίρνει διαφορετικές τιμές, όπως το ύψος, το βάρος, η ηλικία, το IQ. Αν μια μεταβλητή δεν μεταβάλλεται και δεν παίρνει διαφορετικές τιμές, τότε αναφέρεται ως σταθερή. Υπάρχουν πολλές κατηγορίες μεταβλητών, παρά ταύτα θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις πιο συνηθισμένες κατηγορίες (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 42):

- στις εξαρτημένες και στις ανεξάρτητες μεταβλητές
- στις ποιοτικές και ποσοτικές μεταβλητές

Όταν συζητάμε για μεταβλητές, ίσως η πιο σημαντική διάκριση είναι μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών. Η ανεξάρτητη μεταβλητή είναι εκείνη που

ελέγχεται από τον ερευνητή. Στις περισσότερες μελέτες, οι ερευνητές ενδιαφέρονται για την εξέταση των επιπτώσεων της ανεξάρτητης μεταβλητής και μπορεί να έχει δύο επίπεδα: παρούσα ή απύουσα (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 42).

Για παράδειγμα μια ερευνητική μελέτη εξέτασε τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει μια νέα μορφή ψυχοθεραπείας στα συμπτώματα του άγχους. Η ανεξάρτητη μεταβλητή είναι η ψυχοθεραπεία επειδή ο ερευνητής μπορεί να ελέγξει αν οι συμμετέχοντες εκτίθενται σε αυτήν (πειραματική ομάδα-παρούσα) ή όχι (ομάδα ελέγχου-απούσα). Ωστόσο, ενδέχεται μια ανεξάρτητη μεταβλητή να έχει περισσότερα από δύο επίπεδα. Για παράδειγμα, σε μια έρευνα μελέτης που εξετάζει τις επιπτώσεις ενός νέου φαρμάκου για τα συμπτώματα της κατάθλιψης, ο ερευνητής μπορεί να περιλαμβάνει τρεις ομάδες: μία ομάδα ελέγχου και δυο πειραματικές ομάδες. Ως συνήθως, η ομάδα ελέγχου δε θα λάβει το φάρμακο (ή θα πάρει κάποιο εικονικό), ενώ στη μια πειραματική ομάδα θα δοθεί χαμηλότερη δόση φαρμάκου και στην άλλη μία υψηλότερη δόση φαρμάκου. Σε αυτό το παράδειγμα, η ανεξάρτητη μεταβλητή, δηλαδή τα φάρμακα, αποτελείται από τρία επίπεδα: απύουσα, χαμηλή και ψηλή (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 43).

Είναι σύνηθες μια ερευνητική μελέτη να συμπεριλάβει και να ελέγχει πολλές ανεξάρτητες μεταβλητές, και ίσως η κάθε μία από τις μεταβλητές να αποτελείται από πολλαπλά επίπεδα. Είναι μία διαδικασία αρκετά δύσκολη και μπορεί να οδηγήσει σε σύγχυση, ακόμα και εκείνους που έχουν κάποια ερευνητική εμπειρία.

Στην περίπτωση των εξαρτημένων μεταβλητών, είναι οι μεταβλητές εκείνες που επηρεάζονται και εξαρτώνται από τις ανεξάρτητες. Για παράδειγμα, σε μία υποθετική μελέτη που εξετάζει τα αποτελέσματα της φαρμακευτικής αγωγής στα συμπτώματα της κατάθλιψης, το μέτρο της κατάθλιψης είναι η εξαρτημένη μεταβλητή, επειδή επηρεάζεται από (εξαρτάται από) την ανεξάρτητη μεταβλητή, δηλαδή το φάρμακο (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 44).

Προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε σύγχυση μεταξύ εξαρτημένης και ανεξάρτητης μεταβλητής, αρκεί να θυμόμαστε πως η ανεξάρτητη μεταβλητή λειτουργεί ως «αιτία» και η εξαρτημένη ως «αποτέλεσμα». Ακόμα πιο πρακτικό φαίνεται να είναι και η διατύπωση της ερώτησης με τον ακόλουθο τρόπο: «Ποιες είναι οι επιπτώσεις των _____ για _____;». Το πρώτο κενό απευθύνεται στην ανεξάρτητη μεταβλητή

και το δεύτερο κενό είναι η εξαρτημένη μεταβλητή (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 45).

3. Σύγχρονες προσεγγίσεις μικτών μεθόδων

Οι μικτές προσεγγίσεις συνδυάζουν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους κατά το μεθοδολογικό τους σχεδιασμό για να αξιοποιούν καλύτερα τα πλεονεκτήματα της κάθε μεθόδου και για να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τις αδυναμίες της κάθε μιας.

Έτσι λοιπόν, η παρούσα ενότητα θα αναδείξει έξι σχεδιαστικές επιλογές που χρησιμοποιούνται πιο πολύ στην πράξη από τους ερευνητές, αυτές είναι: η «συγκλίνουσα παράλληλη σχεδίαση», η «επεξηγηματική διαδοχική σχεδίαση», η «διερευνητική διαδοχική σχεδίαση», η «ενσωματωμένη σχεδίαση», η «μετασχηματιστική σχεδίαση» και η «πολυφασική σχεδίαση».

3.1 Συγκλίνουσα παράλληλη σχεδίαση (Convergent parallel design)

Η «συγκλίνουσα παράλληλη σχεδίαση» που αναφέρεται και ως «συγκλίνουσα σχεδίαση», πραγματοποιείται όταν ο ερευνητής διαμορφώνει ταυτόχρονο χρονοδιάγραμμα για την εφαρμογή ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων κατά την διάρκεια της ίδιας ερευνητικής διαδικασίας. Ιεραρχεί τις μεθόδους εξίσου και εξετάζει τα δεδομένα ανεξάρτητα κατά την ανάλυση. Στη συνέχεια, συγχωνεύει τα δύο σύνολα αποτελεσμάτων, τα συγκρίνει ή τα συσχετίζει, σε μία συνολική ερμηνεία.

Για παράδειγμα, ένας ερευνητής χρησιμοποιεί «συγκλίνουσα σχεδίαση» για να αναπτύξει μία πλήρη εικόνα και κατανόηση της συμπεριφοράς των μαθητών γυμνασίου σχετικά με τη χρήση καπνού. Κατά την διάρκεια ενός εξαμήνου, οι ερευνητές παρακολουθούν τη συμπεριφορά των μαθητών, ενώ παράλληλα πραγματοποιούνται ομαδικές συνεντεύξεις επί του θέματος από ομάδες «εστίασης». Οι ερευνητές αναλύουν τα δεδομένα της έρευνας ποσοτικά και η ομάδα εστίασης ποιοτικά. Στη συνέχεια, συγχωνεύονται τα δύο σύνολα αποτελεσμάτων και αξιολογούνται με βάση σε ποια σημεία συγκλίνουν και σε ποια απέχουν (Creswell & Plano Clark, 2010: 70).

Σκοπός της «συγκλίνουσας παράλληλης σχεδίασης» είναι «να λάβει διαφορετικά αλλά συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με το ίδιο θέμα» προκειμένου να αναπτύξει μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του φαινομένου, συγκρίνοντας πολλαπλά επίπεδα μέσα σε ένα σύστημα (Morse, 1991; Creswell & Plano Clark, 2010: 77).

3.2 Η επεξηγηματική διαδοχική σχεδίαση (The explanatory sequential design)

Η επεξηγηματική διαδοχική σχεδίαση συμβαίνει σε δύο διακριτές και διαδραστικές φάσεις. Αυτή η σχεδίαση ξεκινάει με τη συλλογή και την ανάλυση ποσοτικών δεδομένων και ακολουθείται από τη συλλογή και την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Η δεύτερη φάση, ποιοτική φάση της μελέτης, είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να ακολουθεί τα αποτελέσματα της πρώτης (ποσοτική φάση). Ο ερευνητής εκτιμά πως τα ποιοτικά αποτελέσματα βοηθούν στο να εξηγηθούν τα πρώτα ποσοτικά αποτελέσματα.

Για παράδειγμα, ο ερευνητής συλλέγει και αναλύει τα ποσοτικά στοιχεία για τον εντοπισμό προγενέστερων παραγόντων που έχουν σχέση με τη χρήση καπνού. Βρίσκει, επομένως, μια συσχέτιση μεταξύ εξωσχολικών δραστηριοτήτων και τη χρήση καπνού. Στη συνέχεια, διεξάγει ποιοτικές συνεντεύξεις με τους εφήβους που συμμετέχουν ενεργά σε εξωσχολικές δραστηριότητες για να μπορέσει να εξηγήσει το αποτέλεσμα (Creswell & Plano Clark, 2010: 71).

Σκοπός της επεξηγηματικής διαδοχικής σχεδίασης είναι να χρησιμοποιήσει ένα ποιοτικό σκέλος για να εξηγήσει τα αρχικά ποσοτικά αποτελέσματα. Αυτός ο σχεδιασμός είναι χρήσιμος όταν ο ερευνητής θέλει να αξιολογήσει τις τάσεις και τις σχέσεις με βάση τα ποσοτικά στοιχεία αλλά είναι σε θέση να εξηγήσει τον μηχανισμό ή τους λόγους πίσω από την προκύπτουσα τάση που έχει διαμορφωθεί (Creswell & Plano Clark, 2010: 82).

3.3 Διερευνητική διαδοχική σχεδίαση (The exploratory sequential design)

Η «διερευνητική διαδοχική σχεδίαση» που αναφέρεται και ως «διερευνητική σχεδίαση», χρησιμοποιεί διαδοχική χρονική στιγμή. Σε αντίθεση με την

«επεξηγηματική σχεδίαση», η «διερευνητική σχεδίαση» ξεκινά και ιεραρχεί με τη συλλογή και την ανάλυση των ποιοτικών μεθόδων στην πρώτη φάση. Από το «χτίσιμο» ή διαφορετικά πάνω στα αποτελέσματα της «διερευνητικής σχεδίασης», οι ερευνητές περνούν στην δεύτερη φάση, αυτή της ποσοτικής, για να εξετάσουν και να επαληθεύσουν τις αρχικές διαπιστώσεις. Τέλος, ο ερευνητής ερμηνεύει πως τα ποσοτικά αποτελέσματα αξιοποιούνται από την αρχική ποιοτική μελέτη.

Για παράδειγμα, ο ερευνητής, αρχικά, συλλέγει πληροφορίες, ποιοτικά, σχετικά με τις προσπάθειες των εφήβων να κόψουν το κάπνισμα και αναλύει τα δεδομένα του για να προσδιορίσει τις συνθήκες, το περιεχόμενο, τη στρατηγική και τις συνέπειες που μπορεί να υπάρχουν από αυτή την προσπάθεια. Λαμβάνοντας υπόψη τα ποιοτικά αποτελέσματα ως μεταβλητές, ο ερευνητής αναπτύσσει ένα ποσοτικό όργανο και το χρησιμοποιεί για να αξιολογήσει τη συνολική επίπτωση αυτών των μεταβλητών σε ένα μεγάλο αριθμό εφήβων καπνιστών (Creswell & Plano Clark, 2010: 71).

Σκοπός της «διερευνητικής σχεδίασης» είναι να γενικεύσει ποιοτικά ευρήματα που βασίζονται σε μερικά άτομα στην πρώτη φάση, σε μεγαλύτερο δείγμα που συγκεντρώθηκε κατά την διάρκεια της δεύτερης φάσης. Αυτό το σχέδιο βασίζεται στην παραδοχή ότι μία διαπίστωση είναι απαραίτητη για έναν από τους παρακάτω λόγους: 1. Μέτρα ή μέσα που δεν είναι διαθέσιμα, 2. Μεταβλητές που είναι άγνωστες, 3. Δεν υπάρχει κατευθυντήριο πλαίσιο ή θεωρία. Επειδή η σχεδίαση αυτή αρχίζει ποιοτικά, είναι η καταλληλότερη για να εξερευνήσει ένα φαινόμενο (Creswell & Plano Clark, 2010: 86).

3.4 Ενσωματωμένη σχεδίαση (The embedded design)

Η «ενσωματωμένη σχεδίαση» εμφανίζεται όταν ο ερευνητής συλλέγει και αναλύει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά στοιχεία, μέσα σε μια παραδοσιακή ποσοτική ή ποιοτική σχεδίαση. Ο ερευνητής μπορεί, δηλαδή, να προσθέσει ένα ποσοτικό σκέλος μέσα σε μια ποιοτική σχεδίαση, όπως μία μελέτη περίπτωσης. Το συμπληρωματικό αυτό σκέλος προστίθεται για να ενισχύσει τη συνολική σχεδίαση.

Για παράδειγμα, ο ερευνητής μπορεί να θέλει να αναπτύξει μία παρέμβαση για να βοηθήσει τους έφηβους να αναπτύξουν στρατηγικές για την αντιμετώπιση των πιέσεων που δέχονται για το κάπνισμα. Ο ερευνητής, αρχικά, διεξάγει ορισμένες ομάδες εστίασης προκειμένου να μάθουν οι μαθητές να αντιλαμβάνονται πότε η πίεση είναι αισθητή και πως μπορούν να αντισταθούν. Χρησιμοποιώντας αυτά τα αποτελέσματα, ο ερευνητής αναπτύσσει μια σχετική παρέμβαση και διάφορες δοκιμές με ποσοτικό πειραματικό σχεδιασμό που περιλαμβάνει μαθητές από διάφορα σχολεία (Creswell & Plano Clark, 2010: 71).

3.5 Μετασχηματιστική σχεδίαση (The transformative design)

Η «μετασχηματιστική σχεδίαση» είναι μία μικτή έρευνα σχεδιασμού. Μοιάζει πολύ με την «επεξηγηματική σχεδίαση», με τη διαφορά πως τα πάντα μπορούν να μετασχηματιστούν αναλόγως με το θεωρητικό υπόβαθρο.

Για παράδειγμα, ο ερευνητής χρησιμοποιώντας μια φεμινιστική προοπτική μετασχηματίζει την ποσοτική διαδικασία, και στη συνέχεια με ποιοτικούς ελέγχους «φωτίζει» το πώς έχουν επηρεάσει τα στερεότυπα των γυναικών τους μαθητές καπνιστές στο πλαίσιο του σχολείου τους (Creswell & Plano Clark, 2010: 72).

3.6 Πολυφασική σχεδίαση (The multiphase design)

Η «πολυφασική σχεδίαση» συνδυάζει διαδοχικά και ταυτόχρονα σκέλη πάνω από ένα χρονικό διάστημα, όπου ο ερευνητής επιχειρεί στο πλαίσιο ενός προγράμματος σπουδών την αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου προβλήματος. Αυτή η εκδοχή χρησιμοποιείται συχνά για την αξιολόγηση του προγράμματος, όπου ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται στο πλήρωμα του χρόνου για την υποστήριξη, την ανάπτυξη, την προσαρμογή και την αξιολόγηση επιμέρους πτυχών ενός προγράμματος.

Για παράδειγμα, μια ερευνητική ομάδα μπορεί να θέλει να βοηθήσει εφήβους-καπνιστές, που ζουν σε μία αμερικάνικη κοινότητα. Αρχικά, οι ερευνητές θα

μπορούσαν να διεξαγάγουν μια ποιοτική μελέτη αξιολόγησης των αναγκών, προκειμένου να κατανοήσουν το πώς αντιλαμβάνονται οι συγκεκριμένοι έφηβοι το κάπνισμα και τι επιπτώσεις μπορεί να έχει στην υγεία τους. Χρησιμοποιώντας αυτά τα αποτελέσματα, αναπτύσσουν ένα εργαλείο για να αξιολογήσουν τις διαφορετικές στάσεις που επικρατούν σε όλη την κοινότητα. Σε μία τρίτη φάση, οι ερευνητές μπορούν να αναπτύξουν μία παρέμβαση για να δουν τι έχουν μάθει οι μαθητές και τέλος, να εξετάσουν τόσο την διαδικασία όσο και τα αποτελέσματα αυτού του προγράμματος παρέμβασης (Creswell & Plano Clark, 2010: 72).

4. Δειγματοληψία στις έρευνες μικτών μεθόδων

Οι ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις διαφέρουν στη στρατηγική δειγματοληψίας. Οι περισσότερες συζητήσεις για την δειγματοληψία προέρχονται από ερευνητές που χρησιμοποιούν την ποσοτική μέθοδο. Πρωταρχικός τους στόχος είναι να έχουν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού που εξετάζεται, προκειμένου να προχωρήσουν σε γενικεύσεις και συμπεράσματα. Έχουν την τάση να χρησιμοποιούν δειγματοληψία που βασίζεται στη θεωρία των πιθανοτήτων από τα μαθηματικά, ή διαφορετικά τυχαία δειγματοληψία.

Οι ποσοτικοί ερευνητές εξετάζουν δύο κριτήρια για τη χρήση πιθανής ή τυχαίας δειγματοληψίας. Το πρώτο κριτήριο είναι η εξοικονόμηση χρόνου και κόστους. Για παράδειγμα, αντί οι ερευνητές να συλλέγουν δεδομένα από είκοσι εκατομμύρια ανθρώπους, παίρνουν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα των δύο χιλιάδων ανθρώπων. Το δεύτερο κριτήριο της τυχαίας δειγματοληψίας είναι η ακρίβεια. Τα δεδομένα, δηλαδή από μία καλά σχεδιασμένη έρευνα θα πρέπει να συλλέγονται με ακρίβεια.

Αντιθέτως, οι ποιοτικοί ερευνητές εστιάζουν λιγότερο σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ή στη τεχνική που αποβλέπει στη τυχαία δειγματοληψία. Σκοπός τους είναι πως το δείγμα που έχουν συλλέξει, διαφωτίζει κοινά χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής και πως μπορούν να το εξετάσουν σε βάθος για την κατανόησή του. Γι αυτό το λόγο, οι ποιοτικοί ερευνητές έχουν την τάση να παραπέμπουν στο δεύτερο τύπο δειγματοληψίας, τη μη-τυχαία δειγματοληψία.

Μη-τυχαία δειγματοληψία σημαίνει, πως οι ποιοτικοί ερευνητές συχνά καθορίζουν το μέγεθος του δείγματος εκ των προτέρων και ως εκ τούτου δεν είναι αντιπροσωπευτικό της ομάδας ή του πληθυσμού που εξετάζεται. Επιλέγουν δηλαδή, ειδικές περιπτώσεις φαινομένων, προς μελέτη (Neuman, 2007: 141).

4.1 Δειγματοληψία ποιοτικής έρευνας

Στη συνέχεια, θα εξεταστούν κάποιες από τις προσεγγίσεις μη-τυχαίας δειγματοληψίας, όπως είναι η δειγματοληψία σκοπιμότητας, η θεωρητική δειγματοληψία και η βολική δειγματοληψία.

Αρχικά, θα εξεταστεί η *δειγματοληψία σκοπιμότητας (Purposive Sampling)*. Σε αυτή την προσέγγιση, η επιλογή των συμμετεχόντων ή επιλογή των μονάδων, εμφανίζεται σκόπιμη. Το δείγμα, δηλαδή, επιλέγεται με βάση ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού, που επιτρέπουν τη λεπτομερή εξερεύνηση και κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου. Τα χαρακτηριστικά μπορεί να είναι κοινωνικό-δημογραφικά, ή να σχετίζονται με συγκεκριμένες εμπειρίες ή συμπεριφορές. Δειγματοληψία σκοπιμότητας, είναι αυτό ακριβώς που υποδηλώνει η ονομασία. Τα μέλη ενός δείγματος, δηλαδή, επιλέγονται με ένα βασικό κριτήριο ή «σκοπό». Αυτό έχει δύο βασικούς στόχους. Ο πρώτος είναι να εξασφαλίσει πως όλες οι βασικές εκλογικές περιφέρειες, που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το θέμα, καλύπτονται και ο δεύτερος, για να διασφαλίσει πως, σε κάθε ένα από τα βασικά κριτήρια, υπάρχει μια ποικιλομορφία που επηρεάζει την επίδραση του εν λόγω χαρακτηριστικού και μπορεί να εξεταστεί.

Για παράδειγμα, η ηλικία χρησιμοποιείται συχνά, ως κριτήριο επιλογής. Αυτό συμβαίνει αρχικά, για να εξασφαλίσει όλες τις σχετικές ηλικιακές ομάδες που περιλαμβάνονται και δεύτερον, για να διασφαλίσει ότι οποιαδήποτε διαφορά στην προοπτική μεταξύ των ηλικιακών ομάδων, μπορεί να εξερευνηθεί.

Υπάρχουν μια σειρά από διαφορετικές προσεγγίσεις που έχουν σχεδιαστεί για τη σκόπιμη δειγματοληψία, προκειμένου να δώσει διαφορετικούς τύπους σύνθεσης του δείγματος, ανάλογα με τους στόχους του υπό μελέτη φαινομένου και την κάλυψή του. Αυτές περιγράφονται ως εξής:

- I. *Ομοιογενή δείγματα* μπορούν να δώσουν μια λεπτομερή εικόνα ενός συγκεκριμένου φαινομένου. Για παράδειγμα, τα άτομα που ανήκουν στην ίδια κουλτούρα ή έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά. Αυτό επιτρέπει τη διερεύνηση των κοινωνικών διεργασιών σε ένα καθορισμένο πλαίσιο (Holloway & Wheeler, 1996; Patton, 2002; Robson, 2002).
- II. *Ετερογενή δείγματα ή μέγιστη διακύμανση δειγματοληψίας*, όπου υπάρχει μια σκόπιμη στρατηγική για να συμπεριλάβει φαινόμενα που έχουν μια ποικιλομορφία. Στόχος είναι να εντοπίσουν κεντρικά θέματα που εμπίπτουν σε ποικιλόμορφα φαινόμενα ή σε ανθρώπους (Holloway & Wheeler, 1996; Robson, 2002; Patton, 2002).
- III. *Ακραία περίπτωση ή αποκλίνουσα δειγματοληψία*, επιλέγει περιπτώσεις που είναι ασυνήθιστες ή ειδικές και πρέπει να διαφωτιστούν. Η λογική είναι ότι μαθαίνοντας για αυτές τις περιπτώσεις, κατανοούμε καλύτερα τις εξαιρέσεις ή τις ακραίες συνθήκες. Για παράδειγμα, εθνολογικές μέθοδοι χρησιμοποιούν αποκλίνουσα δειγματοληψία για να εκθέσουν τις σχετικές παραδοχές και νόρμες (Patton, 2002; Robson, 2002).
- IV. *Δειγματοληψία 'έντασης'*, που έχει σχεδόν την ίδια λογική με την αποκλίνουσα δειγματοληψία μόνο που δεν εστιάζει σε ασυνήθιστες περιπτώσεις αλλά σε φαινόμενα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής (Patton, 2002).
- V. *Τυπική περίπτωση δειγματοληψίας*, επιλέγεται για να παρέχει λεπτομερή προφίλ, με τη διαφορά πως πρέπει να υπάρχει προηγούμενη γνώση, σχετικά με τα συνολικά πρότυπα των απαντήσεων. Αυτό την καθιστά «τυπική», δηλαδή γνωστή. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να επιλεγούν οι συμμετέχοντες από τις απαντήσεις τους στην έρευνα (Patton, 2002).
- VI. *Στρωματοποιημένη αναλογική δειγματοληψία*, μια υβριδική προσέγγιση, στόχος της οποίας είναι να επιλέξει ομοιογενείς ομάδες, όπου η κάθε μία περιλαμβάνει υποκείμενα με παρόμοια χαρακτηριστικά, ώστε να μπορεί να είναι συγκρίσιμες (Patton, 2002).

VII. *Κρίσιμη περίπτωση δειγματοληψίας*, επιλέγεται όταν το φαινόμενο που εξετάζεται κρίνεται «κρίσιμης σημασίας» ή «καίριο» μιας διαδικασίας ή λειτουργίας. Ο Patton, κρίνει αυτήν την προσέγγιση ιδιαίτερα πολύτιμη στην αξιολογική έρευνα, επειδή βοηθά να επιστήσει την προσοχή σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της διαδικασίας και μπορεί να αυξήσει το αντίκτυπο της έρευνας (Patton, 2002).

Η θεωρητική δειγματοληψία (Theoretical Sampling) είναι είδος της σκόπιμης δειγματοληψίας, κατά την οποία τα ερευνητικά δείγματα είναι άτομα ή μονάδες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την δοκιμή των θεωρητικών κατασκευών. Η διαδικασία είναι επαναληπτική: ο ερευνητής επιλέγει ένα αρχικό δείγμα, αναλύει τα δεδομένα και στη συνέχεια, επιλέγει ένα επιπλέον δείγμα, προκειμένου να βελτιώσει τις αναδυόμενες θεωρίες του. Η διαδικασία, αυτή, συνεχίζεται έως ότου ο ερευνητής φθάσει σε «κορεσμό των δεδομένων» του. Βασικά κριτήρια, επομένως, για την επιλογή της θεωρητικής δειγματοληψίας είναι οι θεωρητικοί σκοποί και το θεωρητικό ενδιαφέρον. Η θεωρητική δειγματοληψία σχετίζεται με την ανάπτυξη μίας θεμελιωμένης θεωρίας.

Παρά το γεγονός ότι εντοπίζονται ορισμένες διαφορές μεταξύ ‘σκόπιμης’ και ‘θεωρητικής’ δειγματοληψίας, εντούτοις συγκλίνουν σε τρία σημεία: αρχικά, στη χρήση προκαθορισμένων κριτηρίων επιλογής, η κάθε μία σε διαφορετικό στάδιο. Στη συνέχεια, στη χρήση μικρού μεγέθους δείγματος και τέλος, στην ευκαιρία που τους δίνεται να συμπληρώνουν ή να προσθέτουν δείγματα, καθώς η έρευνα προχωρά.

Τέλος, κάποιοι συγγραφείς έχουν προσδιορίσει την *ευκαιριακή δειγματοληψία και βολική δειγματοληψία (Opportunistic Sampling and Convenience Sampling)* (Honigmann, 1982; Burgess, 1984; Maxwell, 1996; Patton, 2002) ως μέθοδο δειγματοληψίας στην ποιοτική έρευνα. Ο Patton κάνει σαφή την διάκριση μεταξύ τους. Η ευκαιριακή δειγματοληψία περιλαμβάνει απρόβλεπτες ευκαιρίες που προκύπτουν κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, υιοθετώντας μια ευέλικτη προσέγγιση, προσαρμόζοντας το δείγμα γύρω από το ερευνητικό πλαίσιο που ξεδιπλώνεται. Τέτοιες ευκαιρίες, μπορεί να είναι διάφορες συναντήσεις ή εκδηλώσεις που προκύπτουν.

Από την άλλη, η βολική δειγματοληψία αποτελεί, θα ισχυριζόταν κανείς, την πιο κοινή μορφή της ποιοτικής δειγματοληψίας. Πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και με μεγάλη προσοχή. Όπως υποδηλώνει και το όνομά της, ο ερευνητής αναζητά τα δεδομένα του από οποιονδήποτε μπορεί να του τα δώσει «εύκολα» (φίλοι, συμμαθητές, συνάδελφοι και άλλα). Παρόλο που η μέθοδος αυτή μπορεί να αποφέρει μεγάλα δείγματα σε σχετικά μικρό χρόνο και με μικρό κόστος, το μέγεθος του δείγματος που παράγεται δεν είναι αντιπροσωπευτικό. Τέτοιου είδους προσέγγιση θα πρέπει να περιορίζεται μόνο σε διερευνητικές έρευνες ή βοηθητικά για την δημιουργία ερωτηματολογίου. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να οδηγήσουν τον ερευνητή σε λάθος συμπεράσματα.

4.2 Δειγματοληψία Ποσοτικής Έρευνας

Αφού εξετάστηκαν κάποια από τα είδη μη-τυχαίας δειγματοληψίας, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον στα είδη τυχαίας δειγματοληψίας που αφορούν την ποσοτική έρευνα. Αυτά είναι:

1. Απλή Τυχαία Δειγματοληψία (Simple Random Sampling)
2. Συστηματική Δειγματοληψία (Systematic Sampling)
3. Στρωματοποιημένη δειγματοληψία (Stratified Sampling)
4. Δειγματοληψία κατά συστάδες (Cluster Sampling)
5. Τυχαία ψηφιακή κλήση (Random-Digit Dialing)

Στην *Απλή Τυχαία δειγματοληψία*, κάθε μέλος του μελετώμενου πληθυσμού έχει την ίδια πιθανότητα να επιλεγεί (απαιτείται πλήρης κατάλογος του πληθυσμού που δεν είναι πάντα διαθέσιμος και μπορεί να γίνει κλήρωση ή να γίνει χρήση τυχαίων αριθμών) (Neuman, 2007: 148).

Στη *Συστηματική δειγματοληψία*, υιοθετείται συγκεκριμένη διαδικασία επιλογής του δείγματος με συστηματικό τρόπο και όχι τυχαία. Για παράδειγμα, ένα κάθε είκοσι άτομα, ο κάθε πέμπτος, ένατος, κτλ (Neuman, 2007: 151).

Στη *Στρωματοποιημένη δειγματοληψία*, ο πληθυσμός υποδιαιρείται σε ομοιογενείς ομάδες που η κάθε μία περιλαμβάνει υποκείμενα με παρόμοια χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, μόνο άνδρες ή μόνο γυναίκες. Κάθε κατηγορία πληθυσμού αντιπροσωπεύεται αναλογικά μετά από τυχαία επιλογή (Neuman, 2007: 152).

Στην *δειγματοληψία κατά συστάδες*, ο πληθυσμός υποδιαιρείται σε ομοιογενείς ομάδες ή τμήματα του ευρύτερου πληθυσμού. Επιλέγονται τυχαία μία ή περισσότερες ομάδες και διεξάγεται έρευνα με τα υποκείμενα της ομάδας αυτής. Για παράδειγμα, οι ερευνητές μπορεί να θέλουν να ελέγξουν τα επίπεδα υγείας των παιδιών από μία κοινότητα. Επιλέγουν ένα αριθμό σχολείων κι αξιολογούν τα παιδιά αυτά (Neuman, 2007: 154).

Η *Τυχαία ψηφιακή κλήση* είναι μία ιδιαίτερη τεχνική δειγματοληψίας που χρησιμοποιείται για χάρη ερευνητικών προγραμμάτων. Τα ερωτηματολόγια στο ευρύτερο κοινό πραγματοποιούνται τηλεφωνικά (Neuman, 2007: 158).

Συμπεράσματα

Η Μεθοδολογία Έρευνας των Κοινωνικών Επιστημών εμφανίζει μία πληθώρα προσεγγίσεων, που φαινομενικά δικαιολογείται από την ύπαρξη διαφορετικών φιλοσοφικών θεωρήσεων και παραδοχών αναφορικά με την κοινωνική πραγματικότητα. Η γνωστή διαμάχη μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας έχει οδηγήσει στην εμφάνιση μιας καινούργιας μεθοδολογίας, αυτή της μικτής.

Η μικτή έρευνα θεωρείται ο συνδυασμός της ποιοτικής και της ποσοτικής μεθόδου. Κατά τη μικτή έρευνα ο ερευνητής συλλέγει αρχικά ποιοτικά στοιχεία με μία από τις μεθόδους που παρουσιάστηκαν παραπάνω και στη συνέχεια με τη διεξαγωγή ενός ερωτηματολογίου προσπαθεί να αναλύσει ποσοτικά δεδομένα. Επίσης, είναι πιθανό η ποσοτική έρευνα να προηγείται της ποιοτικής. Σε αυτή την περίπτωση, ο ερευνητής αφού έχει συλλέξει ποσοτικά στοιχεία προκειμένου να αποσαφηνίσει τα αποτελέσματα στα οποία κατέληξε, πραγματοποιεί και μία από τις μεθόδους ποιοτικής έρευνας.

Με λίγα λόγια, η μικτή έρευνα προσπαθεί να γεφυρώσει τις δύο έρευνες- ποσοτική και ποιοτική- κατά το μεθοδολογικό της σχεδιασμό για να αξιοποιήσει καλύτερα τα

πλεονεκτήματα της κάθε μεθόδου και να αντιμετωπίζει αποτελεσματικότερα τις αδυναμίες της κάθε μιας.

Σκοπός μας, ωστόσο, δεν είναι να πάρουμε θέση σε κάποια από τις αντιπαραθέσεις που προβάλλονται ούτε βέβαια και να αναδείξουμε κάποια ως καλύτερη. Δεν είναι εύκολο να προσδιορίσει κανείς πόσα είδη έρευνας υπάρχουν κι αυτό γιατί διαφορετικοί ερευνητές και εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια (επαγγελματικά, προσωπικά, πολιτικά) για την διεξαγωγή μιας έρευνας. Επομένως, δεν υπάρχει σωστός ή λανθασμένος τρόπος προσέγγισης ενός ερευνητικού ερωτήματος. Κι αυτό γιατί, παρά την διαφορετική προέλευση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας και παρά τις διαφορετικές παραδοχές που υπάρχουν για αυτές, έχουν μοναδική και πολύτιμη συμβολή στην κοινωνική έρευνα σύμφωνα με τα όσα εξετάσαμε παραπάνω.

Βιβλιογραφία

- Bryman A. (1988). *Quantity and Quality in Social Research*. United Kingdom: Routledge.
- Burgess R.G. (1984). *In the Field: An Introduction to Field Research*. Allen & Unwin.
- Creswell J.W. & Plano Clark V.L. (2010). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Second Edition. London: SAGE Publications, Inc.
- Denzin N.K. & Lincoln Y.S. (2000). *Handbook of Qualitative Research*. London: SAGE Publications, Inc.
- Guest G., Namey E.E. & Mitchell M.L. (2013). *Collecting Qualitative Data - A Field Manual for Applied Research*. London: SAGE Publications, Inc.
- Holloway I. & Wheeler S. (1996). *Qualitative Research for Nurses*. Wiley-Blackwell.
- Marczyk G., DeMatteo D. & Festinger D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Maxwell J.A. (1996). *Qualitative research design: an interactive approach*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

Neuman W.L. (2007). *Basics of Social Research - Qualitative and Quantitative Approaches. Second Edition*. Boston: Pearson Education.

Patton M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

Robson, C. (2002). *Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner Researchers*. Oxford: Blackwell.

Snape D. & Spencer L. (2003). *The Foundations of Qualitative Research*. Στο Ritchie J. & Lewis J. (Επιμ.), *Qualitative Research Practice - A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: SAGE Publications, Inc.

Sukamolson, S. (2007). Fundamentals of quantitative research: Bangkok, Thailand: EJTR., <http://www.culi.chula.ac.th/eJournal/bod/Suphat%20Sukamolson.pdf>. τελευταία ανάκτηση 02/01/2017.